

Het credo en het esoterisch Christendom

J. van Schaik

Kuitert

In een van zijn boeken zegt Kuitert dat de twee-naturenleer (Jezus is God én mens) een ‘mislukt denkmodel uit de vierde eeuw’ is. De vraag is echter of dit aan de twee-naturenleer ligt of aan het denken van Kuitert. Kuitert zegt te streven naar ‘intellectuele eerlijkheid’. Maar met het intellect is de twee-naturenleer natuurlijk niet te begrijpen! En of de concilie-bisschoppen uit de vierde eeuw nu zulke dommerikken waren, vind ik nog maar de vraag. Diezelfde bisschoppen worden in alternatieve christelijke kringen uitgemaakt voor machtsbeluste idioten. Zo schrijven Karel en Caroline van Huffelen in hun boek *Maria Magdalena en de SchijnHeiligen* (2006) dat er sprake is van ‘verzonnen dogma’s’ en over ‘de canonisering van de Bijbel door een groepje met elkaar knokkende bisschoppen’.

Orthodox en alternatief christendom

Van twee kanten – de orthodox christelijke hoek waar Kuitert de spreekbuis van is (was) én de alternatief christelijke hoek van de Van Huffelens – worden de aloude dogma’s onder vuur genomen. Wat overblijft? De eenvoudige timmerman-profeet Jezus die al dan niet getrouwd is met Maria Magdalena. De nadruk op de mens Jezus (tegenover de Zoon van God) stamt al uit het midden van de negentiende eeuw. De beide professoren in de theologie David Friedrich Strauss (*Das Leben Jesu*, 1835) en Ernst Renan *La vie de Jésus*, 1863) schrijven dan hun boeken waarin zij – ieder op hun eigen manier – de mens Jezus centraal stellen. Het kost hen in die tijd nog hun leerstoel. In het kielzog van hun kritische theologie is de vrijzinnigheid ontstaan. Ik wil maar zeggen: de moderne jesuologie (in plaats van christologie) is de uitkomst van een bepaald soort (verstandelijk) denken in een zeer bepaalde tijd en zegt dus meer over het soort van denken dan over de twee-naturenleer. We kunnen hier een zeer fundamentele (kentheoretische) vraag bij stellen: redeneerden de kerkvaders in de vierde eeuw op dezelfde manier als de o zo verlichte moderne kritische theologen? Dachten de conciliegangsters op dezelfde wijze zoals wij doen sinds de Verlichting? Ik geloof van niet. Het denken van de oude kerkvaders wordt bepaald door wat Roelof van den Broek noemt ‘het gnostische levensgevoel’.

Het gnostische levensgevoel

Met het gnostische levensgevoel bedoelt Van den Broek de ‘interpretatie van de werkelijkheid dat de mens en de wereld alleen maar vanuit een hogere, alles omvattende werkelijkheid kan worden verstaan’ (*De taal van de gnosis*, 1986, 7). Dat beperkt zich niet alleen tot de oude gnostiek uit de eerste eeuwen, maar betreft alle gnostisch-christelijke stromingen in de geschiedenis. Zoals de gnostiek, het laat-antieke manicheïsme, de katharen in de Middeleeuwen, de alchemie in de zeventiende en achttiende eeuw en de antroposofie van Rudolf Steiner (1861-1925) van heden. Al deze christelijke stromingen proberen de werkelijkheid te verklaren vanuit een ‘hogere, alles omvattende werkelijkheid’. Dát maakt dat al deze stromingen onder de noemer ‘esoterisch christendom’ begrepen kunnen worden, hoewel ze leerstellig zeer verschillend zijn. De gnostiek en de katharen geloven bijvoorbeeld niet in de twee-naturenleer, terwijl de manicheeërs, de alchemisten en de antroposofen geen probleem is. Maar dan wel begrepen met behulp van een ‘hogere werkelijkheid’. Anders gezegd: naast/tussen/in de zichtbare fysieke werkelijkheid is er ook nog een geestelijke werkelijkheid die net zo reëel en veelomvattend is als de fysieke werkelijkheid. En als het over God gaat, is het nodig om beide werkelijkheden erbij te betrekken. Niet als abstract ‘denkmodel’, maar als ‘levende werkelijkheid’ (Rudolf Steiner). Willen we iets van het aloude credo begrijpen zullen we ons dus in moeten leven in het ‘gnostische levensgevoel’ van de kerkvaders die het credo opschreven.

Het credo

Het credo van de kerk zoals dat in 325 te Nicea-Constantinopel is vastgelegd, is opgebouwd uit vier delen. Deel 1 gaat over God: 'Ik geloof in één God de almachtige Vader, Schepper van hemel en aarde'; deel 2 gaat over de Zoon van God, Jezus Christus die vóór alle tijden één in wezen was met de Vader, uit de hemel is neergedaald voor ons heil, vlees heeft aangenomen, gekruisigd is en verrezen op de derde dag. Hij is daarna ten hemel gevaren en zit aan de rechterhand van de Vader. Aan het einde der tijden komt hij terug om zijn eeuwige rijk te vestigen. Deel 2 over de Zoon van God is het langste. Deel 3 gaat over de Heilige Geest en de Triniteit, terwijl deel 4 over de kerk gaat en het doopsel ter vergeving van de zonden. Niets trouwens over 'gestorven voor onze zonden'! Dat die ene God 'almachtig, volkomen wijs, rechtvaardig, goed en een zeer overvloedige fontein aller goeds' is – dat komt uit de Dordtse geloofsbelijdenis van 1618. Dat Jezus Christus door God gezonden is en gestorven om ons 'ellendige' mensen (artikel 17) 'te reiniging van onze zonden' (artikel 21) staat ook niet in Nicea-Constantinopel. Dat zijn nogal sombere interpretaties waar Kuitert – en onlangs nog Klaas Hendrikse – zich terecht van distantiëren. Terug dus naar het credo uit 325, maar dan wel gewapend met het gnostische levensgevoel. Wat zegt het credo ons dan?

Ik geloof in één God, almachtig, schepper van hemel en aarde

Staat hier nu dat er maar een God is, die als een soort van tirannieke heerser alles bestiert vanuit zijn onbereikbare troon in de hemel, zoals Hendrikse meent? Ik geloof niet dat de kerkvaders in de vierde eeuw dit bedoeld hebben. Wat ze volgens mij wel bedoeld hebben kunnen we begrijpen tegen de achtergrond van de controverse met de christelijke gnostiek. De oude gnostieke christenen geloven in twee Goden: Een Allerhoogste almachtige God en een inferieure lagere God die de hemel en de aarde heeft geschapen – vaak geïdentificeerd met JHWH uit het Oude Testament. De concilievaders daarentegen geloven niet in deze breuk in de Godheid. Zij beleven dat de Allerhoogste God en JHWH dezelfde zijn. Dát schrijven ze op in het credo: ik geloof in één God, schepper van hemel en aarde. Wie er gelijk heeft? Dat is een kwestie van geloof. Mij staat het in ieder geval niet aan wanneer een boze demiurg de aarde zou hebben geschapen. Ik opteer liever voor de opvatting zoals die in het manicheïsme, de alchemie en de antroposofie verwoord zijn. Namelijk dat een deel van God – een *pars dei* zegt Augustinus over de manicheeërs – actueel aanwezig is in zijn schepping. Dat deel van God is Christus, de Zoon van God, die manifest is in iedere zaadkorrel, in iedere bloem, in alle dieren, in en tussen alle mensen. Gnostieken, katharen en ... Karl Barth zouden bij die gedachte onpasselijk worden! Maar het zou wel kunnen leiden tot een eerbiedige benadering van de natuur en een christelijke landbouw.

Jezus Christus, de Zoon van God, één van wezen met de Vader

Dat Jezus mens én (Zoon van) God zou zijn geweest, tart natuurlijk alle logica. Maar zo is het niet in het vroege christendom. In de eerste plaats is de gedachte van de 'Zoon (zonen) van God' terug te vinden in het vroege jodendom, in gnostieke geschriften en in heidense geschriften zoals het *Corpus Hermeticum*. In de joodse (esseense) Dode Zee rollen lezen we over de Messias: 'Als zoon van God zal hij begroet worden en men zal hem de Zoon van de Allerhoogste noemen' (4Q246 II, vert. Martínez & Van der Woude). In het *Corpus Hermeticum* wordt de kosmos de Zoon van God genoemd. Dus dat (ook) Jezus al snel door zijn leerlingen als de Zoon van God wordt gezien, komt niet uit de lucht vallen en is dus allerminst exclusief 'verzonnen' door de conciliebisschoppen. Maar is het ook te begrijpen? Ja, met behulp van het gnostische levensgevoel, met behulp van de 'hogere werkelijkheid'.

De Ascensio Iesaiæ

Neem bijvoorbeeld het mooie anonieme geschrift de *Ascensio Iesaiæ*, uit de vierde eeuw. Van oorsprong is de *Ascensio Iesaiæ* een joods esoterisch geschrift dat in christelijke zin is omgewerkt. Het gaat als volgt. De profeet Jesaja heeft een hemelvaartsvisie; onder begeleiding van een engel stijgt hij op tot in de zevende hemel. Daar boven zetelt God. Jesaja mag zien hoe Christus bij God vandaan vertrekt naar de aarde. Er staat: 'De Heer Christus, die op aarde Jezus genoemd zal worden'. Christus trekt door de zeven planetensferen. In iedere sfeer trekt hij het kled aan van de

engelen die in die sfeer wonen. Zo herkennen de engelen Christus niet. Dan komt hij in de 'sfeer van de lucht'. Daar wonen de archonten, de bozerikken, die druk zijn met elkaar te bestrijden. (zie ook Paulus, Efezerbrief 2:1-2). Ook hen passeert Christus ongemerkt. Dan komt Christus op aarde en trekt daar het kleed aan van de mens Jezus: hij wordt mens onder de mensen (volgt het verhaal van Jozef en Maria). Ook de mensen herkennen hem niet. Hij sterft aan het kruis en trekt in zijn verheerlijkte lichaam door de sfeer van de lucht en brengt licht in de onderwereld: 'alle engelen van het firmament en Satan zagen Hem en aanbaden Hem'. Op zijn hemelreis terug naar de Vader is hij niet langer vermomd en de engelen zien Hem in zijn verheerlijkte lichaam en prijzen Hem. Zo heelt Christus de breuk die tussen de hemel en de aarde is ontstaan door de engelen van de lucht.

Verzoenen is helen van de breuk met God

De breuk tussen hemel en aarde wordt in de eeuwen voor en na het jaar nul ook daadwerkelijk beleefd door de joden wanneer ze zeggen dat JHWH niet meer in de tempel woont. En door de Grieken met het Platoonse dualisme tussen geest en stof. En door de gnostieken met hun hogere en lagere God. Doordat Christus vrede brengt in de luchtsfeer tussen de hemel en de aarde, wordt de breuk tussen de hemel en de aarde geheeld en kan het goddelijke weer doorstromen naar de aarde en de mens. Daardoor wordt de dood overwonnen. Zo versta ik de verlossing, de verzoening, of hoe we het ook noemen. Dat is nog eens wat anders dan dat Christus voor de zonden van ons 'ellendige mensen' is gestorven.

Credo

Ik geloof (*credo*) in een almachtige God; ik geloof in Jezus Christus die 'waarlijk God en waarlijk mens' is (concilie Chalcedon). God én mens is geen 'kerkpolitiek compromis' (Manuela Kalsky), geen 'nauwelijks te bevatten wonder' (Plaisier). Voor mij zijn de dood en de opstanding geen 'symbolen' (Van Oyen), maar historische werkelijkheid. U leest het goed! Ik verbaas er mijzelf vaak over: hoewel ik deskundig ben op het gebied van het esoterische christendom, kan ik zonder meer het 'orthodoxe' credo onderschrijven! Waarom? omdat de geest(elijke wereld) voor mij realiteit is.

(dit artikel verscheen op 12 juni 2008 in VolZin)
